
Bartın Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Sayı: 15
Bahar 2021
BARTIN – TÜRKİYE

Bartın University
Journal of Islamic Sciences Faculty
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Number: 15
Spring 2021
BARTIN – TURKEY

Wael B. Hallaq - İmkânsız Devlet Kitabının İncelemesi

Wael B. Hallaq- A REVIEW OF THE BOOK TITLED *IMPOSSIBLE STATE*

Abdullah YARGI

Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/Türkiye
PhD Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Ankara / Turkey

abdullahyargi@outlook.com

orcid.org/0000-0001-9351-4622

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 13 Nisan /April 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 28 Haziran/June 2021

Yayın Tarihi/Published: Haziran/June 2021

Atıf/Cite as: Yargı, Abdullah. “Wael B. Hallaq-İmkânsız Devlet Kitabının İncelenmesi”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 15 (Haziran 2021), 144-151.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

GİRİŞ

Kültürel bir anlatı ya da medeniyet masalı olan modernite, genellikle Batıda ortaya çıkan insan düşüncesinin sosyal organizasyonun ve doğaya dair sorgulamanın diğer tüm biçimlerinden radikal bir kopuş olarak nitelenmektedir (Latour, 1993, 124). Bazı eleştirmenler ise modernliğin tam olarak Avrupa tarihinin bir ürünü olduğu halde sadece Batılı olamayacağını ifade ederler. Onlara göre modernite Avrupa ya da Amerika'nın emperyalist ve sömürgeci projelerinden ayrılamaz ve dolayısıyla Batı ile Batı olmayan arasındaki (psşik, dilsel, normatif, bürokratik, askeri) etkileşimlerin bir ürünüdür (Latour, 1993, 129).

En az son üç yüzyıldır Avro-Amerika'da yaşanan toplumsal, endüstriyel, politik ve teknolojik dönüşümü ve bu dönüşümün ortaya çıkardığı çağdaş koşulları ifade eden “modernite“ terimi uzun zamandır postmodern ve postkolonyal çalışmalar tarafından esaslı eleştirilere tabii tutulmaktadır. Modernlik şayet Bennett'in (2011, 1) ifade ettiği gibi yerleşik norm ve uygulamaların eleştirel düşünceye tabii tutulması ise uzun zamandır bu mekanizma modernliğin aleyhine çalışmaktadır. Bugün modernlik doğası gereği refleksif bir okumayla kendi kendini türevleyerek kendisi açısından yıkıcı ve altının oyulduğu analizlerin ana nesnesi haline gelmiştir.

'Postmodern' olarak adlandırılan işbu analizler yine Avro-Amerika merkezli bir ivmelenmeyle bütün dünyadaki akademik ve entelektüel çalışmalara yayılarak, son üç yüz yılda yaratılan (veya yaratıldığı düşünülen) hegemonik koşullara dair eleştirilerin ana eksenine haline gelmiştir. Bu minvalde Wael B. Hallaq'ın *İmkânsız Devlet* kitabı post-modern ve post-kolonyal literatüre dahil edilebilecek İslâmî paradigma cephesinden yazılmış moderniteye kafa tutan dahası 'bir alternatif' arayışında olan içeriğiyle oldukça dikkat çekmektedir.

1. *İmkânsız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?* - Wael B. Hallaq

“*İmkânsız Devlet*“ (İng. *The Impossible State: Islam, Politics, and Modernity's Moral Predicament*) kitabının yazarı Wael b. Hallaq, İslam hukuku ve İslam düşünce tarihi araştırmacısıdır. Hallaq, Lübnan asıllı Hristiyan bir ailede dünyaya gelmiş, lisans eğitimini Hayfa'da almıştır. Yüksek lisans ve doktorasını Washington Üniversitesi'nde yapan Hallaq, Kanada, Singapur, Endonezya gibi ülkelerde öğretim üyeliği yapmıştır. 2009 yılında dünyadaki en etkili 500 Müslüman listesine seçilen Hallaq (Esposito - Kalın, 2009, 98), halen Columbia Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır.

Wael b. Hallaq'ın *İmkânsız Devlet* adlı kitabındaki temel iddiası henüz kitabın başlığında kendini ele vermektedir. Ona göre İslam devletinin modern devlet şekliyle veya modern koşullar altında ortaya çıkması imkânsızlık barındırmaktadır. Çünkü açık bir şekilde Avrupa'da ortaya çıkan modern devletin paradigmatik temelleri 'ahlâkî' değildir. Ahlaki terbiye, ahlâkî eğitim ve genel olarak ahlâkî taleplerin kapladığı merkezi alanın (paradigmatik temel) hâkim olduğu geleneksel din çağından, bütün ahlaki ve sosyal meseleleri anlamsız bırakan ekonomik ve teknik taleplerin merkezi alanı teşkil ettiği iktisadi çağa geçiş, İslâmî olanla Batılı olan arasındaki temel paradigmatik farklılıktır (Hallaq, 2019, 32).

Daha da ötesi Hallaq, "devlet" fenomeninin "modernliğe" özgü olduğunu yer yer ima yoluyla yer yer de açık bir şekilde ifade etmektedir. Kitapla ilgili inceleme ve eleştirilerde gözden kaçırılan en büyük iddialardan biri 'devlet' fenomeninin kendisinin 'modern' olduğudur. Modern ulus devlet ve İslâmî yönetimin uyumsuzluğunu sinoptik açıdan anlatmaya girişmeden önce, modern ulus devletin biçim özelliklerini anlattığı ikinci bölümde bu özelliklerden 'devletin gerçekte en az bir asırdır sahip olduğu ve onlar olmadan asla devlet olarak düşünülemeyeceği önemdeki köklü yapılar ve özellikler...' şeklinde söz etmektedir (Hallaq, 2019, 54). Buna göre bu beş biçim özelliği olmadan 'devlet' var olamaz.

Keza Hallaq'a göre (2019, 57-59) Avrupa, '*devletin ilk kez yaratıldığı ve sonra geliştirildiği neredeyse özel bir laboratuvardır.*' Nitekim Carl Schmitt de '*devletin sadece Batı'da mümkün olduğunu*' ispatlamıştır. Modern öncesi devletten bahsederken "prototipik devletler", "yönetim biçimleri" şeklindeki terkipleri kullanan veya devlet kelimesini biteviye tırnak içine alan Hallaq, "devletin" tamamen ve açıkça modern bir yapı olduğu (Hallaq; 2019: 96) kanaatine sahiptir:

Gelgelelim, bu fenomenin (modern Batılı devlet) soykütüğü her zaman berrak değil. Devlet, uzun zaman içinde oluşan geleneksel toplumlar gibi organik bir toplum olmamıştır. Aslında devlet böylesi bir toplumun karşıtıdır. İnsanlığın sosyo-politik organizasyonunun uzun tarihi bize organik toplulukların devletsiz de gayet işlevsel olduklarını öğretiyor ki bu, tam olarak devletin, Avrupa icat etmeden önce neden ortalarda görünmediğini açıklıyor (Hallaq, 2019, 180).

Bu minvalde kitabın ikinci bölümünü devlet derken neyin kastedildiğinin anlaşılması ve onlar olmaksızın devletin ortaya çıkamayacağı belirleyici beş biçim özelliğini açıklamaya ayırır. Buna göre (1) kendine özgü tarihsellik, (2) egemenlik ve metafiziği, (3) yasama, hukuk

ve şiddet meşruiyeti, (4) rasyonel bürokratik makine ve (5) kültürel hegemonya modern devletin beş biçim özelliğidir. İlerleme, rasyonalizm ve medeniyet teorileriyle bağlantılı olarak 17. yüzyılın başlarından itibaren tarihsel bir oluş sürecini temsil eden ve tamamen Avro-Amerika kökenli olan paradigmatik devlet soyut, evrensel ve zamansız bir özne olarak ortaya çıkar (Hallaq, 2019, 57-8). Kitlese ve kolektif iradenin ortaya çıkan soyut özne (devlet) tarafından temsil edildiğine dair inanç (*rejim, yurttaşlarını temsil etmekten uzak ve baskıcı olsa bile*) devletin mutlak egemenliğinin meşru temelidir. Hallaq bu noktada yine Carl Schmitt'ten mülhem olarak devletin mutlak egemenliğinin Hristiyan teolojisindeki kadir-i mutlak Tanrı figürünün siyasal projeye transferiyle mümkün olduğunu iddia eder (2019, 63-64). Devlet, her şeye egemen olan ve eli her yere uzanan bir Leviathan'dır.

Hallaq “devletin” modern bir olgu olduğunu iddia ettiği için modern koşulların yarattığı yönetim biçimi olan ‘ulus-devletle’, modern öncesi İslâmî yönetimi karşılaştırırken hiçbir zaman ‘İslâmî Devlet’ terimini kullanmaz. Bilakis ‘İslâmî Devlet’ kavramının tabiatı gereği kendisiyle çelişkili bir kavram olduğunu ifade eder (Hallaq, 2019, 17). Sinoptik çalışmasında taraflardan İslâmî olanı anlatmak için ‘İslâmî Devlet’ yerine ‘İslâmî yönetim (İslâmîc governance)’ kavramını kullanır (Hallaq, 2019, 26).

Modern ulus-devletle İslâmî yönetimi kıyaslamaya giriştiği üçüncü bölümde ilk olarak ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesinin Batılı demokrasilerde sistemin doğası gereği uygulanamadığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Teorik ve söylemsel düzlemde güçlerin ayrılması veya birbiri üstünde etkisinin minimum düzeyde tutulması şeklinde ifade edilen anlatının hiçbir zaman gerçekleşmediğini, yasamanın, yürütme ve yargıyla girift bir şekilde birbirine geçtiğini Batılı demokrasiler üzerinden örneklendirmektedir. Yürütmenin yasama, yasamanın yürütme, yargının da yürütme ya da yasama ile karıştığı durumlar bu güçler arasındaki sınırların belirsiz ve çoktan aşılmış olduğunu gösterdiği için kuvvetler ayrılığı hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamaktadır (Hallaq, 2019, 75-90).

Oysa İslâmî yönetimde yasama devlete ait değildir. Aslında yukarıda işaret edildiği gibi İslâmî yönetim ‘devlet’ şeklinde ortada yoktur. Hallaq’ın ‘yönetici sultanlık (*executive sultanism*)’ dediği model içinde hanedanlığın geçici yönetiminde Şeriat kalıcı olan tek şeydir. Müslüman yöneticiler Tanrı'ya ait olan egemenlikten yoksundur ve yasama tamamen ‘yönetici sultanlıktan’ bağımsız olarak (veya modern devletin aksine) Şeriatın yorumlayıcıları olarak halkın içinden çıkan ulemanın elindedir. Sınırlı sayıda nassdan arta kalan, sınırsız sosyal ve bireysel problemlere dair İslâmî hükümler sivil olan fakihlerin içtihatlarıyla verilir.

Müftüler kendilerine getirilen hukuki olaylara sosyo-kültürel durumu göz önüne alarak fukahanın çıkardığı hükümlerden biriyle hükmeder. Çoğu zaman bu, yönetici sultanlığın resmi hâkimi olan kadıların yönlendirmesiyle olur (Hallaq, 2019, 96-103). Toplum Şeriatı içselleştirdiği için modern ulus-devletin ağır ve anlaşılmaz hukuk dilinin tersine sivil yasama ve yargı dili herkes tarafından anlaşılmaktadır. Zengin fakir herkes tarafından ulaşılabilir durumdadır. Dolayısıyla sosyal yapılanma ‘devlet’ yönetiminde olduğu gibi yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı gerçekleşmektedir. Bundan dolayı Hallaq’a göre (2019, 131) İslâmî yönetim, kuvvetler ayrılığının düzgün bir şekilde uygulanabileceği yegâne demokratik sistemdir.

Modernite öncesi İslâmî yönetimin hüküm sürdüğü coğrafyalarda hukuk, ahlak ile iç içe geçmiştir ve ‘Neden ahlaklı olunmalı?’ gibi sorular bu vasatta anlamsızdır. Esasen Hallaq’a göre hukuk ve ahlak ayrımı Kartezyen ayrımın sonucudur. Olan ve Olması Gereken (*Is and Ought*) ya da olgu ve değer (*fact and value*) ayrımı şeklindeki epistemolojik ve düşünsel ikilik, hukuk ve ahlak ikiliğine neden olmuş, dolayısıyla ahlak-hukuk ayrımı yapmayan İslâmî yönetimin modern devletle uyuşmaz noktalarından birisi haline daha gelmiştir. Oysa Hallaq’a göre (2019, 149) ahlaki ile hukuki olan arasında böylesi bir ayırım ne şeriatla ne de Kur’an’da var olabilir. Ahlak kelimesi her ne zaman kullanılırsa kullanılsın İslâmî literatürde ‘*tab*’, *yaratılış*’ anlamında kullanılmıştır.

Devlet ile İslâmî yönetimin bir diğer uyuşmaz noktası ise modern devletin vatandaşından kendisini devlet için feda etmesini istemesi ve bunu kabul ettirecek bir ‘ehlileştirme projesi’ yaratmasıdır. Çünkü ‘*Ulus devlet kendisi için var olur. Başka hiçbir amaca hizmet etmeyen bir amaçtır. O, başkaları arasında bir amaç değildir; o diğer her şeyin uğruna feda edilebileceği amaçtır.*’ (Hallaq, 2019, 64). Hapishaneler, okullar ve hastaneler, ulus devletin disiplin ve kontrol kurumlarıdır. Ulus-devletin bu kurumlar aracılığıyla sistematik hale getirdiği disiplin operasyonları, evcilleştirilen ve politik olarak zararsız hale gelen ‘devlet özneleri (vatandaşlar)’ yaratmaktadır. Bu nedenle devlet için hayatlarını feda edecek ‘öznelerin’ veya vatandaşların var olabilmesi Şeriatın hüküm sürdüğü İslâmî yönetimlerde mümkün değildir.

Müslümanın modern devlet için kendini feda etmesi imkânsızdır; çünkü İslam’da askere çağırılma yoktur (Hallaq, 2019, 166). İslâmî yönetimlerde savaş, hayatlarını ve kariyerlerini askeriye ayırmış belli bir sınıfın ve köle-askerlerin işidir. Hallaq’a göre İslam’ın savaşmakla ilgili tek emri olan ‘cihad’ bile -savunma savaşı hariç- farz-ı kifayedir.

Müslümanların cihattan geri çekilme hakları vardır. Dolayısıyla İslâmî yönetimlerde savaş, cihad gibi bir hüküm olmasına rağmen hiçbir zaman sivillerin karıştığı bir saha olmamıştır (Hallaq, 2019, 167-169).

Buradan hareketle mutlak manada devlet fikri toplumsal düzenin akamete uğratılması, parçalanması ve yeniden düzenlenmesi ile eş anlamlı demektir. Hallaq'a göre devlet kendi metafiziğini milliyetçilikle yaratır. Vatandaş daha doğmadan ulusun öznel dünya tarihini şekillendiren milli efsaneler hazırdır. Milliyetçilik ve devlet ikiz kardeş veya madalyonun iki yüzü gibidir. Hukuk gibi her yerdedir. Bireyi ulusal topluluk içinde derinlemesine yerleştiren, kendini devletine feda edebilecek hale gelmesini sağlayan milliyetçi metafizik hem topluluğu hem de yurttaşlık duygusunu yaratır. Öznelere sağlanan en önemli anlam kaynağı ve zeminidir. *'Devlet ve onun milliyetçiliği, topluluğu hem politik açıdan feda edilebilir hem de sosyo-psikolojik olarak adanmış üyelerden oluşturmakla, birin içindeki iki tanrıdır.'* (Hallaq, 2019, 183-190). Devletin, milliyetçi angajmanla kendine adanmış 'tebaa' üretmesine karşılık böyle bir duruma İslâmî yönetim realitesi içinde rastlanamaz.

İslâmî paradigma içerisinde Hallaq'ın ifadesiyle 'benlik teknolojileri' ahlakla yoğrulmuştur. Kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hacc gibi ibadetler, muamelatın (hukuki ilişkilerin) her zaman önündedir. İslam hukuku kitaplarında bile en önce 'ritüellerin' yer alması, hukuk ve ahlak arasında ayrılmaz bir bütünlük, kompleks bir ilişkiler ağı olduğunu göstermektedir (Hallaq, 2019: 199). Hallaq 'benlik teknolojileri' kavramını İslam'ın ahlaki bireyine tatbik eder. Hukuk, ahlak ve hafif mistisizm (tasavvuf) üçlüsünün Gazali'nin İslâmî açıdan benlik teknolojileri yorumunu geliştirmesinde etkili olduğunu 'benlik teknolojileri' kavramını ödünç aldığı Foucault'un da esaslı bir Gazzalici olduğunu ifade eder (Hallaq, 2019, 218-227).

Tüm bu sinoptik çerçeve Hallaq'ı, aşağıdan yukarı örgütlenen sivilliğin hâkim olduğu İslâmî bir yönetim biçiminin totaliter, yukarıdan aşağı yapılanan, eli her yere uzanan modern devlet şeklinde ortaya çıkmasının imkânsız olduğu sonucuna götürmektedir. Hallaq, zaten sürdürülebilir olmayan modern proje içinde Müslümanların yapabilecekleri şeyin hak ve ahlak temelli eleştirel bir çerçeveye moderniteyi dönüştürmeye çalışmak olduğunu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

Bennett, Jane. *Modernity and its Critics. The Oxford Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Esposito, John L. - Kalın, İbrahim. *The 500 most influential Muslims*, 2009.

Hallaq, Wael. *İmkânsız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?* İstanbul: Babil Kitap, 2019.

Latour, Bruno. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.